

В. Я. Мармаш*

МІСЦЕ ПОПЕРЕДНЬОГО РОЗГЛЯДУ СПРАВИ СУДОМ АПЕЛЯЦІЙНОЇ ІНСТАНЦІЇ В СИСТЕМІ КРИМІНАЛЬНОГО ПРОЦЕСУ УКРАЇНИ

У теорії кримінального процесу прийнято вважати, що сутність та значення кожної стадії процесуального етапу визначаються місцем, яке він займає у структурі кримінального процесу.

У структурі кримінального процесу можна виділити систему стадій та систему видів проваджень. Саме система видів проваджень і система стадій утворюють “каркас”, “скелет”, за допомогою якого організовується, впорядковується зміст такого явища, як кримінальне судочинство¹. Під стадією кримінального процесу слід розуміти частину кримінального судочинства, етап, ступінь кримінально-процесуальної діяльності. При цьому в літературі відзначається, що та чи інші частини, етап, ступінь кримінально-процесуальної діяльності можуть бути названі стадією кримінального процесу лише в тому випадку, якщо характеризуються певними властивостями. Зокрема, М. С. Строгович зазначав, що “стадіями кримінального процесу називаються ті частини, на які поділяється кримінальний процес, що характеризуються властивими їм безпосередніми завданнями, процесуальними діями та процесуальними відносинами”². Ю. К. Якимович вважав, що стадією кримінального процесу є “певна частина, ступінь судочинства, що характеризується певними умовами, суб’єктами і формами кримінально-процесуальної діяльності, а, відповідно, і специфічними кримінально-судочинства; така, що має свої безпосередні конкретні завдання і закінчується винесенням підсумкового правозастосовчого акта”³. І. В. Тирічев писав: “Стадії — це органічно зв’язані частини процесу, відокремлені одна від одної кінцевим процесуальним документом, які відрізняються за колом конкретних практичних завдань і органів, що відповідають за вирішення цих завдань, а також особливостями реалізації принципів і характеру кримінально-процесуальних правовідносин”⁴.

У цілому з останнім із названих визначень можна було б погодитись, за виключенням декількох зауважень. На наш погляд, виділяючи ознаки окремих однорядкових елементів будь-якого із системних явищ, ми повинні виходити із того, що ці ознаки повинні бути, перш за все, ознаками-критеріями, які б розмежовували окремі елементи системи між собою. З огляду на це вважаємо, недоцільним до ознак стадії відносити особливості реалізації принципів кримінального судочинства, оскільки “принципи процесу визначають побудову всіх його стадій, форм та інститутів і не можуть бути критерієм виокремлення

© Мармаш В. Я., 2008

* аспірант Львівського національного університету імені Івана Франка

¹ Якимович Ю. К. Структура советского уголовного процесса: система стадий и система производств. — Томск, 1991. — С. 5.

² Строгович М. С. Курс советского уголовного процесса. — М., 1968. — Т. 1. — С. 66.

³ Якимович Ю. К. Указ. работа. — С. 24.

⁴ Тирічев І. В. Ознаки стадії кримінального процесу // Вісник Львівського державного університету ім. І. Франка. Серія юридична. — Львів, 1962. — С. 32-33.

стадій. Принципи у стадіях проявляються, можливе їх співпадіння у ряді стадій (наприклад, у контрольно-перевірочних стадіях) і на самостійність стадій не впливають. Реалізація принципів у тій чи іншій стадії свідчить про специфіку того чи іншого етапу судочинства⁵.

Також при виокремленні самостійної стадії кримінального процесу викликає сумнів критерій характеру кримінально-процесуальних відносин. Тут швидше потрібно говорити про особливості процесуальної форми окремої стадії процесуальної діяльності.

І ще один, на наш погляд, дуже важливий критерій для виділення самостійної стадії процесу, який не згаданий у названих вище визначеннях, — це перевірка якості, законності та обґрунтованості прийнятих на попередній стадії рішень. У науковій літературі неодноразово вказувалося на необхідність виділення даного критерію. Зокрема, В. В. Николок зазначав, що стадіями кримінального процесу, як правило, визнаються самостійні етапи провадження у справі, яким властиві специфічні завдання, особливе коло учасників та своєрідність процесуальної форми. При цьому кожний із етапів є контрольним стосовно попереднього, а всі вони у сукупності забезпечують досягнення завдань кримінального судочинства⁶.

Узагальнюючи наведені вище підходи до визначення стадії кримінального процесу, можна виділити наступні її ознаки як самостійного етапу процесуальної діяльності:

- наявність власних завдань, які впливають із загальних завдань кримінального судочинства;
- наявність власного кола учасників;
- наявність своєрідної процесуальної форми реалізації власних завдань;
- перевірка якості, законності та обґрунтованості прийнятих на попередній стадії рішень;
- винесення її підсумкового процесуального акта.

Водночас, кожна із стадій, у свою чергу, складається із відносно самостійних етапів. Етапи-стадії — це відносно самостійні елементи стадії кримінального процесу, які також відзначаються певною специфікою, а тому сприяють ідентифікації його стадій. Кожна із стадій має притаманні тільки для неї етапи. Загальним же для всіх етапів стадій є те, що вони, по-перше, відображають рух кримінальної справи всередині тієї чи іншої стадії; по-друге, — завжди пов'язані із вирішенням певних завдань стадії. Завдання можуть бути вихідними, проміжними та кінцевими. Тому в більшості стадій, як правило, є три етапи — вихідний, проміжний і кінцевий, які можуть мати в різних стадіях різні назви⁷.

З'ясувавши вихідні положення щодо змісту понять стадія та етап стадії, можемо визначити місце попереднього розгляду справи судом апеляційної інстанції в системі кримінального процесу України. Для цього спочатку спробуємо встановити у даного етапу процесуальної діяльності наявність ознак стадії процесу.

Наявність власних завдань, які впливають із загальних завдань кримінального судочинства.

Для досліджуваного процесуального етапу є властивими дві групи завдань:

1) завдання контрольного характеру, що пов'язані із контролем за дотриманням судом першої інстанції вимог процесуального закону на етапі апеляційного оскарження судових рішень;

⁵ Адаменко В. Д. Приговор и его изменение в кассации. — Кемерово, 2000. — С. 63.

⁶ Там же. — С. 64.

⁷ Лобойко Л. М. Стадії кримінального процесу. — К., 2005. — С. 11.

2) завдання підготовчо-організаційного характеру, пов'язані із вирішенням підготовчих до розгляду справи в суді апеляційної інстанції питань.

Наявність власного кола учасників.

Попередній розгляд справи проводиться суддею одноособово. Участь прокурора в судовому засіданні є обов'язковою. У разі ведення протоколу судового засідання таке відбувається за участю секретаря судових засідань. У судові засідання можуть бути викликані й інші учасники судового розгляду, однак їх неявка не перешкоджає розгляду справи.

Наявність своєрідної процесуальної форми реалізації власних завдань.

Попередній розгляд справи судом апеляційної інстанції відбувається у судовому засіданні на засадах змагальності та рівноправності сторін в порядку, передбаченому ст.357 КПК України. Починається він з доповіді судді про підстави внесення справи на попередній розгляд та передбачає по чергове висловлення учасниками процесу своїх думок щодо питань, винесених на розгляд, а також заявлення ними клопотань та їх обговорення у судовому засіданні. Постанова судді за результатами попереднього розгляду виноситься у нарадчій кімнаті.

Винесення підсумкового акта стадії.

За результатами попереднього розгляду справи судом апеляційної інстанції суд може прийняти одне з наступних рішень:

- 1) про відмову в прийнятті апеляції до свого розгляду;
- 2) про зупинення провадження у справі;
- 3) про повернення справи суду першої інстанції;
- 4) про закриття апеляційного розгляду справи;
- 5) про питання, пов'язані з підготовкою справи до апеляційного розгляду.

Перевірка якості, законності та обґрунтованості прийнятих на попередній стадії рішень.

З першого погляду, здавалось, і дана ознака властива процесуальному етапу попереднього розгляду справи судом апеляційної інстанції, тим більше, що серед завдань даного етапу ми назвали і групу завдань контрольного характеру. Крім того, попередній розгляд справи суддею у першій інстанції, будучи за своїм правовим регулюванням надзвичайно близьким до досліджуваного нами процесуального етапу, визнається самостійною стадією процесу переважно більшістю науковців. Однак між названими інститутами є одна суттєва відмінність. Зокрема, в ході попереднього розгляду справи суддею здійснюється контроль за тим, чи досудове розслідування проведене з дотриманням всіх вимог кримінально-процесуального закону і чи законними були дії прокурора у справі, що надійшла до нього із обвинувальним висновком. Тобто здійснюється перевірка якості, законності та обґрунтованості рішень ***попередньої стадії процесу*** — досудового розслідування. Тоді як на етапі попереднього розгляду справи судом апеляційної інстанції провадиться контроль за дотриманням умов та порядку апеляційного оскарження судових рішень та діяльністю суду першої інстанції на етапі апеляційного оскарження. Тобто здійснюється контроль не за попередньою стадією процесу, а за ***попереднім етапом стадії***. Крім того, як вірно зазначають окремі науковці, “виділяти стадію всередині стадії не прийнято (прим. — в даному випадку всередині стадії апеляційного провадження). Постадійний поділ процесуальної діяльності може бути застосований лише до більш великих, у порівнянні із стадіями, етапами процесуальної діяльності⁸”.

Таким чином, можна було б зробити висновок, що попередній розгляд справи судом апеляційної інстанції є не самостійною стадією, а окремим етапом стадії

⁸ Динер А. А. Апелляционное производство в российском уголовном процессе. — М., 1998. — С. 16.

апеляційного провадження. Однак, перш ніж зробити такий висновок, розглянемо ще один наявний у літературі підхід до визначення поняття стадії кримінального процесу. Так, Л. М. Лобойко, прагнучи дати відповідь на питання: чи можна вважати апеляційне, касаційне та виключне провадження стадіями кримінального процесу, виділяє ряд критеріїв, яким повинна відповідати кожна стадія процесу.

Першим критерієм, виходячи з етимології слова “стадія”, він називає розвиток процесу. Крім того, відзначає, що предметом діяльності в стадіях кримінального процесу має бути вся справа. Тоді як предметом діяльності в апеляційному провадженні є дослідження тих обставин, що викладені в апеляції. Звідси випливає, що апеляційний суд не переглядає всю справу, а значить і “не рухає” її вперед. Навпаки, цей суд може повернути рух справи у зворотному напрямі, направивши її для провадження додаткового розслідування або на новий судовий розгляд.

Наступним після забезпечення руху справи вперед критерієм віднесення тієї чи іншої частини кримінально-процесуальної діяльності до числа стадій є те, що рушійною силою у полістадійному процесі, яка спонукає органи дізнання, досудового слідства та суду до процесуальної діяльності, є визначена законом необхідність встановлення обставин злочину та виконання всіх інших завдань кримінального судочинства. Цього не можна сказати про апеляційне провадження, оскільки воно розпочинається завдяки вияву ініціативи з боку суб’єктів кримінального процесу, які його не ведуть, а точніше — завдяки існуванню у кримінальному процесі принципу диспозитивності.

Третім критерієм автор вважає те, що кожна стадія кримінального процесу завершується прийняттям рішення, яким вона трансформується в іншу стадію. Тоді як в апеляційному провадженні рішення, які б трансформували одну стадію в іншу (наступну), не приймаються.

По-четверте, вважає Л. М. Лобойко, особливістю зазначених проваджень (прим. — по перевірці судових рішень), яка також вказує на неможливість віднесення їх до стадій кримінального процесу, є відсутність у кримінально-процесуальному законодавстві можливості оскарження прийнятих за результатами цих проваджень кінцевих рішень. У полістадійному ж процесі рішення, яким визначається доля кримінальної справи, може бути оскаржене (наприклад, постанова слідчого про закриття справи).

І, нарешті, аргументом автора на користь того, що апеляційне провадження не є стадією процесу, було твердження, що, якби воно таким було, то мало б у всіх випадках здійснюватися після завершення стадії судового розгляду справи. Насправді, в апеляційному порядку перевіряються й інші рішення (зокрема, постанова судді про обрання підозрюваному чи обвинуваченому запобіжного заходу у вигляді взяття під варту або про відмову в його обранні; постанова судді про відмову в проведенні обшуку та ін.). Рішення із зазначених питань приймаються суддею на стадії досудового розслідування. Тоді як одна стадія в часових межах іншої ні в якому разі існувати не може.

На підставі невідповідності наведеним вище критеріям Л. М. Лобойко робить висновок, що апеляційне провадження не є стадією процесу, а окремим видом кримінально-процесуальних проваджень⁹. Перше, на що хотілось би звернути увагу при аналізі даного підходу визначення самостійності тієї чи іншої стадії процесу — це досить дивний перелік ознак, що служать критерієм для їх виділення. Незрозуміло, чому було обрано саме таку сукупність ознак, які не є традиційними для вітчизняної процесуальної науки та суперечать, зокрема, наведеним нами визначенням. За своїм змістом вони є швидше особливостями,

⁹ Лобойко Л. М. Співвідношення стадій логічної та функціональної послідовності в кримінальному процесі // Прокуратура. Людина. Держава. — 2004. — № 2 (32). — С. 82-85.

специфічними рисами, що дозволяють відокремити одну групу стадій процесу від іншої (в даному випадку — від контрольних стадій процесу). Але навіть у такому випадку не всі із наведених Л. М. Лобойко тверджень, на наш погляд, є вірними. Зокрема, суперечливими, такими, що не ґрунтуються на вимогах закону та загальноновизнаних теоретичних положеннях, є такі твердження автора:

1. Оскільки апеляційний суд не переглядає всю справу, то значить “не рухає” її вперед, навпаки може повернути рух справи у зворотному напрямі. Але повернення справи на попередню стадію процесу — це також свідчення поступального руху справи, зокрема, і на стадії судового розгляду справа може бути повернута на додаткове розслідування.

2. Рушійною силою у полістадійному процесі завжди є принцип публічності, чого не можна сказати, зокрема, про апеляційне провадження, де діє принцип диспозитивності. Насправді, і в суді першої інстанції, зокрема, при розгляді категорії справ приватного обвинувачення, рушійною силою процесу може бути саме диспозитивне право потерпілого звернутися із скаргою до суду. Так само в апеляційному провадженні у разі виявлення незаконності чи необґрунтованості судового рішення прокурор у силу засади публічності повинен звернутися із апеляцією на таке рішення.

3. У полістадійному кримінальному процесі кожна стадія завершується прийняттям рішення, яким вона трансформується в іншу стадію. Насправді, такий критерій самостійності будь-якої стадії процесу як наявність її підсумкового акту виділяли практично усі дослідники даного питання, при цьому, однак, ними переважно не ставилась вимога, щоб цей підсумковий акт передбачав автоматичну трансформацію попередньої стадії у наступну.

4. У кримінально-процесуальному законодавстві відсутня можливість оскарження прийнятих за результатами проваджень у контрольних стадіях процесу рішень, тоді як у полістадійному процесі рішення, яким визначається доля кримінальної справи, може бути оскаржене. Насправді, це твердження не є вірним, оскільки, наприклад, відповідно до п. 2) ч. 1 ст. 383 КПК України у касаційному порядку можуть бути перевірені вироки і постанови апеляційного суду, постановлені ним в апеляційному порядку.

5. Одна стадія в часових межах іншої ні в якому разі існувати не може, тоді як апеляційне провадження може мати місце і під час досудового розслідування. Дане твердження Л. М. Лобойка заслуговує на увагу, хоч воно і не може виступати критерієм віднесення чи не віднесення певного етапу процесуальної діяльності до категорії стадій процесу, оскільки, як і інші наведені авторами “критерії”, є лише специфічною рисою стадії апеляційного провадження. Крім того, наведені автором випадки є швидше виключенням із загального правила, яке передбачає, що стадія апеляційного провадження слідує за стадією судового розгляду, що, однак, не виключає існування загального правила. Разом з тим, порядок вирішення наведених Л. М. Лобойком питань (зокрема, справ за апеляціями на постанову судді про відмову в проведенні обшуку, про застосування запобіжного заходу у вигляді взяття під варту та інших подібних) об’єктивно містить чимало особливостей у порівнянні із загальним апеляційним порядком перевірки вироків, постанов і ухвал суду. Ці особливості визначені у ст. 382 КПК України та обумовлені, перш за все, необхідністю у стислі строки розглянути в апеляційному порядку названу групу питань й повернути справу органу досудового слідства чи суду першої інстанції для продовження відповідно досудового слідства чи судового розгляду кримінальної справи. Тому, вважаємо, заслуговує на увагу точка зору тих науковців, які вважають, що “є необхідність запровадження у кримінальному процесі України перегляду не в апеляційному порядку, а в порядку окремого оскарження судових рішень, якими не закінчується розгляд справи, і які винесені як суддею (слідчим

суддею) у досудовому провадженні, так і суддею (судом) у стадії судового розгляду кримінальної справи¹⁰.

З огляду на все вищезазначене, вважаємо, висновок Л. М. Лобойка про те, що апеляційне провадження не є стадією кримінального процесу, а особливим видом кримінально-процесуальних проваджень, хибним¹¹. Водночас, корисність проведеного автором дослідження полягає у тому, що він звернув увагу на специфічні риси контрольних стадій процесу, які відрізняють їх від попередніх стадій процесуальної діяльності.

Саме з огляду на специфіку апеляційного провадження деякі автори називають його особливим видом провадження. Зокрема, А. А. Дінер вважає, що “з точки зору процедури і особливого місця апеляційного суду можна і необхідно називати самостійним полістадійним (точніше, двостадійним) провадженням, яке має свої специфічні завдання, своє коло суб’єктів, свою процедуру, відповідну їй процесуальну форму і свої процесуальні акти, особливі як за змістом, так і за правовими наслідками їх винесення¹². Аналогічної точки зору дотримується і В. Л. Головков¹³. При цьому названі автори особливо не аргументують свою точку зору, посилаючись лише на специфіку апеляційного провадження. Крім того, в межах самостійного виду провадження (апеляційного) виділяють дві стадії: підготовчу стадію апеляційного провадження та стадію судового розгляду в суді апеляційної інстанції.

Разом із тим, наведений підхід до визнання апеляційного провадження особливим видом провадження видається необґрунтованим. На початку даного дослідження ми уже відзначили, що кримінальний процес включає у себе не лише систему стадій, але й систему видів провадження. Останні виступають способом диференціації процесуальної форми та покликані забезпечити максимальну ефективність процесуальної діяльності у досягненні завдань кримінального судочинства. Можна виділити декілька критеріїв розмежування кримінального судочинства на види проваджень. Однак при цьому слід виокремити універсальний, головний критерій, по відношенню до якого всі інші були б вторинними. З цього приводу обґрунтованою видається точка зору тих науковців, зокрема, Ю. К. Якимовича, які вважають, що “таким критерієм може бути спрямованість провадження, яка знаходить вираження у його завданнях та предметі. При цьому критерій відносної складності проваджень повністю не виключається (*прим.* — мається на увазі звичайні, спрощені та провадження із більш складними процесуальними формами), однак він є другорядним: спочатку необхідно розрізняти кримінально-процесуальні провадження за їх спрямованістю, а потім за ступенем складності.

За критерієм спрямованості всі провадження можна поділити на три види:

- 1) основні провадження;
- 2) додаткові провадження;
- 3) особливі провадження.

Спрямованість провадження виявляється у його предметі та завданнях і характеризує не які-небудь окремі особливості (хоч і суттєві), а головне, основне, тобто сутність провадження. Кожному із вказаних вище проваджень властиві свої специфічні завдання і предмет¹⁴. При цьому предметом основних проваджень

¹⁰ Костюченко О. Ю. Апеляційне оскарження судових рішень в кримінальному процесі України: Дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.09 / Київський національний університет ім. Т. Шевченка. — К., 2004. — С. 82-83.

¹¹ Це опосередковано визнає і сам автор, оскільки у своїй пізнішій праці визнає апеляційне провадження самостійною стадією кримінального судочинства. Див., зокрема: Лобойко Л. М. Вказ. праця. — С. 12.

¹² Дінер А. А. Указ. работа. — С. 15.

¹³ Головков В. Л. Апелляционное производство по уголовным делам в Российской Федерации (Проблемы и пути решения): Дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.09. — Ижевск, 2004. — С. 54.

¹⁴ Якимович Ю. К. Указ. работа. — С. 9-10.

є “питання наявності або відсутності кримінально-правового відношення та його зміст, а завданнями — швидко й повне розкриття злочинів, викриття винних і забезпечення правильного застосування закону з тим, щоб кожен, хто вчинив злочин, був підданий справедливому покаранню і жоден невинний не був притягнутий до кримінальної відповідальності і засуджений”¹⁵.

З огляду на вищенаведене, ми не вважаємо апеляційне провадження особливим видом провадження. В апеляційній інстанції, як і в суді першої інстанції, вирішується основне питання кримінальної справи: про винність чи невинність, застосування чи незастосування кримінального покарання, а тому апеляційне провадження за цим критерієм не можна вважати якимось особливим.

Крім того, не зрозуміло, у чому полягає “самостійність” апеляційного провадження, про яку говорять окремі науковці. Апеляційне провадження саме собою не виникає та не може існувати без попередньої процесуальної діяльності. Воно є етапом на шляху вирішення основного питання кримінального судочинства, наділено всіма ознаками стадії кримінального процесу, а тому є такою.

Таким чином, ми можемо ствердити ще раз наш попередній висновок: апеляційне провадження є самостійною стадією кримінального процесу, яка складається із трьох відносно самостійних, але, безумовно, пов’язаних між собою етапів, кожний із яких включає в себе декілька частин. Такими етапами є:

1) апеляційне оскарження судових рішень — починається з моменту надходження до суду першої інстанції апеляції на прийняте ним рішення та закінчується прийняттям рішення про залишення апеляції без розгляду чи направленням справи для її розгляду в суді апеляційної інстанції;

2) попередній розгляд справи судом апеляційної інстанції — починається з моменту надходження справи до суду апеляційної інстанції та закінчується винесенням одного із рішень, передбачених у ст. ст. 357-359 КПК України;

3) розгляд справи по суті у суді апеляційної інстанції — починається із виконання підготовчих дій до судового засідання та закінчується винесенням одного із рішень, передбачених ст. 366 КПК України.

Попередній розгляд справи судом апеляційної інстанції, таким чином, є відносно самостійним етапом стадії апеляційного провадження, який складається із декількох частин. Такими, на наш погляд, є:

— підготовчі до попереднього розгляду справи дії — вивчення суддею-доповідачем справи, що надійшла йому із канцелярії; визначення підстав проведення попереднього розгляду справи; визначення дня, часу та місця попереднього розгляду; вчинення дій, спрямованих на належне повідомлення учасників процесу про дату та місце проведення попереднього розгляду справи судом апеляційної інстанції;

— власне, попередній розгляд справи судом апеляційної інстанції — підготовчі до судового засідання дії (його відкриття, встановлення явки учасників процесу і т. д.); доповідь судді; обговорення питань, внесених на розгляд; заявлення, обговорення та вирішення заявлених клопотань учасників процесу; винесення постанови.

Стаття рекомендована до друку кафедрою кримінального процесу і криміналістики Львівського національного університету імені Івана Франка (протокол № 3 від 10 жовтня 2007 року)

¹⁵ Там же. — С. 11-12.